

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/95363>

Please be advised that this information was generated on 2019-04-25 and may be subject to change.

Ongelijke inkomens

Incomplete Revolution: Adapting Welfare States to Women's New Roles
Gøsta Esping-Andersen, Polity Press, Oxford 2009

Beware False Prophets: Equality, the Good Society, and The Spirit Level
Peter Saunders, Policy Exchange, Londen 2010

De mens als werk in uitvoering
Richard Sennett, Boom Uitgevers, Amsterdam 2010

Onzeker bestaan: leven aan de rafelrand van de arbeidsmarkt
Will Tinnemans en Chris de Bode, Nieuw Amsterdam, Amsterdam 2009

Armoedesignalement 2010
Cok Vrooman e.a., Sociaal en Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag 2010

The Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone
Richard Wilkinson en Kate Pickett, Penguin Books, Londen 2010

Enhancing the well-being of Europe's citizens: hard choices?
Fabian Zuleeg, Claire Dhéret en Benedetta Guerzoni, European policy centre, Brussel 2010

KIM FAIRLEY & ESTHER-MIRJAM SENT

Het huidige kabinet zou volgens de ondervraagden van het *Continu Onderzoek Burgerperspectieven* van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Over de auteurs Kim Fairley is PhD student Economie; Esther-Mirjam Sent is hoogleraar Economische Theorie en Economisch Beleid aan de Radboud Universiteit

in de eerste plaats aandacht moeten hebben voor de economische problemen van ons land. Daarnaast zou het zich moeten richten op goede en betaalbare gezondheidszorg, goed onderwijs, een veiliger Nederland en de aanpak van de criminaliteit. Stuk voor stuk onderwerpen die in deze special van s&D onder de noemer

BOEKESSAY Kim Fairley & Esther-Mirjam Sent over de kwade gevolgen van inkomensongelijkheid

'bestaanszekerheid' worden gebracht. De wens van de ondervraagden om als eerste aandacht te besteden aan de economische problemen is overigens niet zo verwonderlijk. Immers, we krabbelen langzaam op uit het dal waarin we door de economische crisis zijn terechtgekomen.

Om ideeën te krijgen over de kansen die er liggen om aan de wensen van de ondervraagden in het SCP-onderzoek te voldoen, zullen we in dit boekessay een zevental publicaties tegen elkaar afwegen die vooral ingaan op het vraagstuk van inkomensverdeling en armoede. Een gelijkere inkomensverdeling zou namelijk wel eens een manier kunnen zijn om aan de wensen van de ondervraagden tegemoet te komen.

De cijfers

Inkomensongelijkheid kan worden gemeten met bijvoorbeeld de Gini-coëfficiënt. Deze beschouwt de onderlinge verschillen van alle inkomens in een land. Het artikel 'Enhancing the well-being of Europe's citizens: hard choices?' van Fabian Zuleeg, Claire Dhéret en Benedetta Guerzoni geeft een Europese vergelijking waaruit blijkt dat de inkomensongelijkheid het laagst is in Slowakije, Zweden, Slovenië, Tsjechië en Denemarken. Het hoogst is deze in Letland, Portugal, Bulgarije en Roemenië. Nederland zit in de middenmoot wat inkomensverdeling betreft.

Waar veel indicatoren van inkomensongelijkheid slechts naar gemiddelden kijken, is het ook van belang de uiteinden te bestuderen, en dan met name armoede. Dat wordt uitgebreid gedaan in de studie van Cok Vrooman en anderen. In hun *Armoedesignalement 2010* worden vier inkomensgrenzen gebruikt om armoede in kaart te brengen. Dit zijn de beleidsmatige inkomensgrens (het wettelijk bestaansminimum zoals dat in de politieke besluitvorming is vastgesteld), de lage-inkomensgrens (een vast koopkrachtbedrag dat jaarlijks wordt aangepast voor de prijsontwikkeling) en twee budgetbenaderingen: het basisbehoeftecriterium en het niet-veel-maar-toereikendcriterium.

De armoedecijfers onder de beleidsmatige en lage-inkomensgrens zijn in 2009 verslechterd. Van de bijna 6,9 miljoen huishoudens in 2009 hadden 482.000 (7%) een inkomen onder de beleidsmatige inkomensgrens. Dat is meer dan in 2008, toen nog 6,4% van een inkomen onder de beleidsmatige grens moest rondkomen. Ook volgens de lage-inkomensgrens liepen in 2009 meer huishoudens risico op armoede (531.000 huishoudens, 7,7% van het totaal).

De cijfers van de budgetbenadering laten eenzelfde trend zien. In 2009 leefde 6,2% van de Nederlanders in een huishouden met een besteedbaar inkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Dat waren 971.000 personen in 453.000 huishoudens. Volgens het strengere basisbehoeftecriterium is de armoede logischerwijs lager: 4,4% van alle Nederlanders, ofwel 684.000 personen in 315.000 huishoudens. Armoede treft zodoende een verhoudingsgewijs beperkte groep, die in absolute aantallen echter niet te verwaarlozen is.

Een laag inkomen kwam in 2009 het meest voor bij eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen. Van hen had 27% een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Naast eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen, kampen alleenstaanden tot 65 jaar, niet-westerse huishoudens en huishoudens met bijstand relatief het vaakst met armoede. Leeftijd bepaalt in belangrijke mate hoe groot de kans is dat men in armoede leeft. De kans op armoede neemt af met de leeftijd. Vooral bij ouderen is de kans op armoede daarom klein. Bij kinderen onder de 15 jaar daarentegen is de kans op armoede relatief groot, doordat veel van hen in een eenoudergezin leven. In de leeftijdsfase van 15-39 jaar is het percentage armen iets lager dan bij de jonge kinderen.

De verhalen achter de cijfers

Twee studies geven een goed inzicht in de verhalen achter deze cijfers, te weten die van Richard Sennett en die van Will Tinnemans. Beide boeken benaderen bestaanszekerheid vanuit

een verhalend perspectief. En beide geven een goede illustratie van de gevolgen wanneer de bodem onder de bestaanszekerheid van mensen wordt weggeslagen. Het tast hun vrijheid aan. (Zie voor de relatie tussen vrijheid en bestaanszekerheid ook de bijdrage van Adriaan van Veldhuizen in dit nummer van *SED*.)

De socioloog Richard Sennett interviewde veel werknemers en analyseerde deze verhalen om sociologische verbanden te achterhalen. Sennett is van mening dat het moderne kapitalisme in de afgelopen kwart eeuw veel veranderingen teweeg heeft gebracht. Door nieuwe technologieën, bureaucratische organisatievormen en mondiale markten is de focus verlegd van de lange termijn naar de korte termijn. En mooi voorbeeld dat hij aanhaalt is van de veel kortere winsthorizon die investeerders gebruiken om een bedrijf te beoordelen: in 1960 was die winsthorizon drie jaar, in 1999 nog maar drie maanden.

Volgens Sennett zijn werknemers ongelukkig met deze veranderingen. Ze raken verward omdat ze geen duidelijk gevoel hebben van hoe ze hun werk in de tijd moeten structureren. Sennett ziet de huidige werknemers ook wel als arbeidsmigranten en arbeidsballingen. De technologische vernieuwingen waarmee het kapitalisme gepaard is gegaan, lopen harder dan het vermogen van mensen om deze vernieuwingen goed te gebruiken. Loyaliteit aan de werkgever, vroeger zo gewaardeerd, is een achterhaald begrip geworden. Werknemers mogen in economische zin dan wel meer bestaanszekerheid hebben dan vroeger, hun vrijheid staat volgens Sennett onder zware druk.

Waar Sennett op zoek is naar een grotere verhaallijn achter de persoonlijke vertellingen, tekent Tinnemans in zijn boek, dat hij schreef in opdracht van de FNV, enkel de verhalen van individuele werknemers op. Chris de Bode maakte daar fotoportretten bij, waardoor het boek nog persoonlijker wordt. In deze verhalen valt op hoe de zogenoemde werkende armen – mensen die de kost verdienen aan de rafelrand van de arbeidsmarkt – heel graag waardering willen voor

de loyaliteit die zij aan bedrijf en baas geven.

Aan de hand van interviews met werkende armen zijn er prachtige persoonlijke levensverhalen tot stand gekomen. Deze verhalen maken duidelijk dat deze mensen ergens in hun leven in een kwetsbare positie terecht zijn gekomen. Naast de gewenste waardering voor hun loyaliteit, zouden ze graag een fatsoenlijk inkomen en een contract voor onbepaalde tijd wensen, in plaats van de tergende onzekerheid die gepaard gaat met tijdelijke arbeidsovereenkomsten. 'Is dit wat we gewild hebben?' is de kritische vraag die Tinnemans stelt. Een analyse geeft hij in het boek verder niet: de verhalen spreken voor zich.

Het belang van de cijfers

Die analyse, en dan met name met betrekking tot inkomensongelijkheid, wordt wel gegeven in het boek van Richard Wilkinson en Kate Pickett en in dat van Gøsta Esping-Andersen. De eersten hebben met *The Spirit Level* een interessante en toegankelijke studie waarvan een sociaal-democratisch hart sneller gaat kloppen afgeleverd. Dit boek leest makkelijk weg en behoeft geen economische achtergrond. Het is een schoolvoorbeeld voor het overbrengen van moeilijke kost, op een manier waarop buurman Piet het ook zou snappen. Beide auteurs zijn epidemiologen en hebben gebruikgemaakt van hun ervaring om verbanden te leggen binnen grote populatiebestanden.

In hun studie ontrafelen ze de mate van correlatie tussen de inkomensongelijkheid van landen en een verzameling van tien onderwerpen die afkomstig zijn uit de International Index of Health and Social Problems: levensverwachting, tienergeboortes, obesitas, geestelijke gesteldheid, zelfmoord, criminaliteit, wantrouwen, sociale mobiliteit, onderwijs en kindersterfte. Heel bewust hebben de auteurs ervoor gekozen om gebruik te maken van gerenommeerde data van The World Bank, US Census Bureau en de Wereldgezondheidsorganisatie, teneinde de schijn te vermijden zelf met de data geknutseld te hebben.

BOEKESSAY Kim Fairley & Esther-Mirjam Sent over de kwade gevolgen van inkomensongelijkheid

De resultaten laten zien dat niet verschillen in gemiddelde inkomens tussen landen, maar juist de mate van inkomensongelijkheid binnen een land zelf samenhangt met de eerder genoemde indicatoren. Het zijn echter precies deze statistische relaties waarop critici, zoals Saunders, *The Spirit Level* aanvallen. In *Beware False Prophets: Equality, the Good Society, and The Spirit Level* stelt Peter Saunders dat de resultaten voort zouden komen uit enkele uitzonderlijke scores voor individuele landen. Als bijvoorbeeld de relatie tussen inkomensongelijkheid en levensverwachting vastgesteld zou worden zonder de cijfers voor Japan mee te nemen, zou er helemaal geen sprake zijn van een significante samenhang tussen beide. (De inwoners van Japan kennen een uitzonderlijk hoge levensverwachting en de ongelijkheid in Japan is erg klein.)

‘Wij zijn de eerste generatie die zich zal moeten afvragen hoe we verdere verbeteringen van de kwaliteit van ons leven moeten bewerkstelligen’

En de proportie van Afrikaans-Amerikanen in een van de staten in de Verenigde Staten zou een veel sterkere verklaring geven voor sociale verschijnselen dan het niveau van inkomensongelijkheid, brengt Saunders naar voren. Nog een punt van kritiek: Wilkinson en Pickett laten na de scheidingscijfers en getallen voor alcoholconsumptie te bestuderen, die beide hoger zijn in meer gelijke landen, terwijl bijvoorbeeld de eveneens niet bestudeerde vruchtbaarheidscijfers lager zijn in meer gelijke landen.

Ondanks deze kritiek dienen we de rode draad in *The Spirit Level* serieus te nemen. ‘Wij zijn de eerste generatie die zich zal moeten afvragen hoe we verdere verbeteringen van de kwaliteit van ons leven moeten bewerkstel-

ligen’, is een zin die indruk maakt. Tot nu toe heeft de geschiedenis laten zien dat de beste wijze om welvaart in een land te verhogen, het opkrikken van materiële levensstandaarden was, oftewel stijging van het bruto binnenlands product. Maar Wilkinson en Pickett tonen genadeloos aan de cijfers voor depressies, een burn-out en angsten voor onze generatie hoger zijn dan voor enige generatie voor ons. Te midden van materiële welvaart zijn mensen ook banger, angstiger en meer gespannen geworden. Ons geluk neemt helaas niet met dezelfde factor toe als ons inkomen.

De reden waarom nu juist inkomensongelijkheid, in plaats van armoede in absolute termen, in relatie staat tot problemen als obesitas, criminaliteit of onderwijs, heeft te maken met het feit dat mensen zichzelf vergelijken met de anderen om zich heen. Mensen plaatsen zichzelf op een denkbeeldige sociale ladder, en maken constant vergelijkingen met de positie van anderen op die ladder. Staan vrienden, kennissen, burens, collega’s en familieleden hoger dan jij? Die vraag blijkt mensen veel bezig te houden.

De mate van inkomensongelijkheid is blijkens de bevindingen van Wilkinson en Pickett het beste voelbaar wanneer personen zich (negatief) kunnen vergelijken met een ander, bijvoorbeeld een persoon uit een rijke en een persoon uit een arme buurt die naast elkaar zijn gelegen in een stad. Dit verklaart ook waarom dezelfde sociale problemen minder correleren met inkomensongelijkheid als een heel land als eenheid wordt genomen dan als dat gebeurt met een kleinere eenheid als een stad.

Een andere interessante bevinding is dat bij een grotere inkomensongelijkheid, niet alleen de depressie- en angstcijfers hoger zijn, maar ook de scores op eigenwaarde (self-esteem). Hoe is dit te rijmen? Wilkinson en Pickett onderscheiden hiertoe een positieve en negatieve vorm van eigenwaarde. Volgens hen is de stijging van de score eigenwaarde te verbinden met de negatieve vorm van eigenwaarde en wordt dit ook wel narcistisch of ‘onzekere hoge eigenwaarde’ genoemd.

Omdat mensen zo erg gevoelig zijn voor wat anderen van hen vinden, proberen ze zich te verdedigen door hun eigenwaarde en status op een ongezonde manier hoog te houden. Dit verklaart narcistisch gedrag. Niet geheel ontoevallig correleren criminaliteitscijfers met de mate van inkomensongelijkheid; criminaliteit wordt immers aangezwengeld door gevoelens van falen, als mensen de indruk hebben dat anderen op hen neerkijken.

Wilkinson en Pickett besteden ook aandacht aan de inkomensongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Een onderwerp waar Esping-Andersen in *Incomplete Revolution* nog veel dieper op ingaat. Het boek is veel minder toegankelijk dan dat van Wilkinson en Pickett. Economische modellen en begrippen worden ingezet om de lezer te overtuigen van het feit dat de samenleving zich nog niet heeft aangepast aan de veranderde rol van de vrouw. Esping-Andersen zet uiteen dat vrouwenongelijkheid ook een stempel drukt op de ontwikkeling van kinderen. Hoe meer inkomensongelijkheid in de huidige generatie ouders die kinderen opvoedt, hoe minder kansen hun kinderen hebben om zich in de maatschappij te ontwikkelen.

Esping-Andersen zet de veranderde rol van vrouwen in onze samenleving af tegen het economische model van econoom Gary Becker die de 'man als broodwinnaar' als meest efficiënte overeenkomst ziet in termen van gezinswelvaart. Aan dit model ligt ten grondslag dat beide partners maximale gezinswelvaart nastreven en dus die productiefactoren moeten inzetten die het meeste inkomen genereren. Dit was lange tijd dus het werk van de man, omdat hij in de meeste gevallen hoger opgeleid was dan zijn vrouw. Maar wanneer vrouwen zich opleiden en een eigen inkomen genereren, zoals nu het geval is, dient dit model aangepast te worden. Sterker nog, in sommige landen zijn vrouwen zelfs gemiddeld hoger opgeleid dan mannen. Volgens Esping-Andersen is de oorzaak van de toename in scheidingen te verklaren uit het feit dat de samenleving moeite heeft met het loslaten van dit 'man als broodwinnaar'-model en de

nieuwe rol van vrouwen in de samenleving.

De huidige geboorte- en huwelijkscijfers zouden overeenkomen met die aan het begin van de twintigste eeuw. Toen verrichtten veel vrouwen werkzaamheden buitenshuis als kinder- of dienstmeisje en konden daarom niet trouwen of kinderen krijgen. Eenoudergezinnen met de vrouw aan het hoofd waren in die tijd geen gek verschijnsel, omdat de vader vaak verdween of vroeg stierf. Alhoewel de huidige cijfers overeenkomen met die van meer dan een eeuw geleden, zijn de achterliggende oorzaken daarvan nu evenwel heel anders.

Toen vrouwen enkele decennia geleden nog grotendeels economisch afhankelijk waren van hun man, was het inkomen van de man een belangrijke indicatie voor het krijgen van kinderen. Nu is de keuze voor het krijgen van kinderen grotendeels in de handen van de vrouw. Als de vrouw beschikt over een stabiele baan, een inkomen en er goede regelingen voor kinderopvang en dergelijke aanwezig zijn, dan is een kind pas welkom. Vrouwen met vaste aanstellingen hebben maar liefst twee maal zoveel kans om kinderen te krijgen als vrouwen met een flexcontract.

Veel landen hebben nog geen familiebeleid dat aansluit op de nieuwe rol van vrouwen in de samenleving, stelt Esping-Andersen. Dat is onterecht, want landen kunnen veelal niet meer zonder de 'productiefactor' vrouw. Het behoeft geen ingewikkelde berekening om te beseffen dat steeds lagere geboortecijfers en steeds hogere leeftijdsverwachtingen resulteren in een samenleving waarin arbeidskrachten heel hard zullen moeten werken om de boel draaiende te houden.

Esping-Andersen illustreert hoe het familiebeleid van Denemarken wel aansluit op de veranderende samenleving. In Denemarken is kinderopvang voor iedereen beschikbaar en laten cijfers zien dat de vrouw na het krijgen van een kind (ook na een tweede of derde) alweer snel fulltime werkt. 85% van alle kinderen gaat naar de kinderopvang. De uitgaven van de Deense overheid aan kinderopvang laten een

BOEKESSAY Kim Fairley & Esther-Mirjam Sent over de kwade gevolgen van inkomensongelijkheid

rendement van 43% zien door het inkomen dat de vrouw genereert. Het is namelijk zo dat het verlies van levenslooppinkomen van vrouwen sterk afhankelijk is van geboorteonderbrekingen. Een vrouw die vijf jaar niet zou werken om voor de kinderen te zorgen, loopt al snel 40% mis op haar gehele levenslooppinkomen. Door de goede faciliteiten die Denemarken biedt, is er geen verlies van levenslooppinkomen van vrouwen en zorgt dit voor een netto positieve som onder de streep.

Naast het feit dat steeds meer vrouwen een goede opleiding en baan willen en dus economisch zelfstandig wensen te zijn eer zij besluiten om een kind te krijgen, is de rol van de vader ook belangrijk. Een vrouw die erop kan vertrouwen dat de man ook zijn steentje zal bijdragen in de kinderopvang en de huishoudelijke taken, zal eerder kinderen krijgen dan vrouwen die dit vertrouwen niet hebben. Uit onderzoek blijkt dat de contributie die de man levert ten aanzien van kinderopvang en huishoudelijke taken eerder voorkomt bij hoogopgeleide mannen en in gezinnen waarin de vrouw in staat is om te onderhandelen over de verdeling van deze taken. Het blijkt zelfs dat dit verschil in bijdrage tussen hoog- en laagopgeleide mannen alleen maar groter aan het worden is. Dit zou een mogelijke verklaring kunnen zijn voor het feit dat scheidingen tegenwoordig meer voorkomen in de laagste sociale klassen.

Concluderend stelt Esping-Andersen dat de welvaartsstaat deze nieuwe rol van vrouwen in de samenleving moet omarmen door het bieden van goede kinderopvang, kinderverlof voor beide ouders alsook zorg voor de ouderen opdat niet alle zorgtaken bij de jonge volwassenen komen te liggen. Ook moet het loon tussen mannen en vrouwen gelijkgetrokken worden, zodat het niet meer voor de hand ligt dat de één zich meer richt op huishoudelijke taken dan de ander.

Focus op ongelijkheid

De besproken studies in dit boekessay laten duidelijk zien dat inkomensongelijkheid en armoede niet te verwaarlozen factoren zijn. Enerzijds moeten we blijven investeren in het verder weerbaar maken van mensen in een onzekere wereld waarbij iedereen een bijdrage moet leveren, anderzijds moet duidelijk zijn dat niemand aan zijn lot wordt overgelaten. Het streven hiernaar vereist van de overheid een langetermijnvisie en vraagt om politieke moed en intelligentie teneinde niet ten onder te gaan aan de angst voor verandering.

We begonnen dit boekessay met de observatie dat de ondervraagden in het SCP-onderzoek van mening waren dat het kabinet zich, naast economisch beleid, zou moeten richten op een goede en betaalbare gezondheidszorg, goed onderwijs, een veiliger Nederland en aanpak van de criminaliteit.

Kijken we naar de zorg, dan lijkt er een correlatie te bestaan tussen chronische stress als gevolg van grotere statusverschillen en hart- en vaatziekten. Nemen we het onderwijs, dan blijken schoolprestaties sterk gerelateerd zijn aan het statusbesef van kinderen. Mensen met een lagere sociaal-economische status presteren minder goed zodra ze zich bewust worden van hun positie op de sociale ladder. Wat betreft de veiligheid, bestaat er een verband tussen agressie en schaamte over de sociale status.

Uiteraard zijn er allerlei kanttekeningen bij deze verbanden te plaatsen, en dan met name of het mogelijk slechts een correlatie en geen causaal verband betreft, maar de studies die wij hier hebben besproken, lijken er toch op te wijzen dat het wel eens zeer zou kunnen lonen te focussen op de verdeling van inkomens, met daarnaast bijzondere aandacht voor degenen die aan de onderkant van die verdeling terecht zijn gekomen.